

K problematice sestavování Česko-ukrajinského právního slovníku

Oxana Gazdošová,
Masarykova univerzita

V příspěvku jsou nastíněny problémy, které vznikly v průběhu několikaleté práce nad dosud nevydaným *Česko-ukrajinským právním slovníkem*.

Vztahy mezi Českou republikou a Ukrajinou se v posledním desetiletí 20. století výrazně aktivizovaly a postupem času se rozšiřují a upevňují – nejen v oblasti kultury a vědy, ale i obchodu – české podniky spolupracují a obchodují s ukrajinskými firmami, do České republiky přijíždějí za výdělkem tisíce Ukrajinců.

Jak je všeobecně známo, Ukrajinci jsou největší národnostní menšinou v České republice. Podle údajů Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie MV ČR k 31. 12. 2006 pobývalo v naší republice 321 456 cizinců, z nichž bylo 102 594 (31,9 %) Ukrajinců (www.czso.cz). Statistika zahrnuje pouze ukrajinské občany s povolením k trvalému či přechodnému pobytu. Skutečný počet Ukrajinců v ČR je mnohem vyšší. Podle odhadů odborníků jich na našem území žije přibližně 200–250 000.

V souvislosti s vylíčenou situací je zřejmé, že se nejen zvyšuje poptávka po překladatelích a tlumočnících ukrajinského jazyka, ale rovněž je nezbytné rozpracovat česko-ukrajinskou právní, ekonomickou aj. terminologii, sestavit terminologické slovníky.

V současnosti mají překladatelé k dispozici pouze několik překladových česko-ukrajinských nebo ukrajinsko-českých slovníků.

Co se týká terminologických překladových slovníků, prvními vlašťovkami jsou slovníky Josefa Anderše a Ljudmyly Danylenko. V roce 2000 vydali *Praktický česko-ukrajinský slovník* (Практичний чесько-український словник: сучасна ділова мова). Téhož roku vyšel také jejich *Praktický česko-ukrajinský slovník: ekonomika, finance, obchod* (Практичний чесько-український словник: економіка, фінанси, бізнес). Roku 2004 byla publikována ukrajinsko-česká varianta slovníku *Ukrajinsko-český slovník: ekonomika, finance, obchod* (Українсько-чеський словник: економіка, фінанси, бізнес). Oba slovníky obsahují okolo 10 000 heslových slov.

Česko-ukrajinský právní slovník

Jak je patrné z předchozího výčtu, terminologických překladových slovníků je nedostatek. Tato skutečnost ztěžuje práci nejen překladatelům a tlumočnickům, ale taktéž studentům nebo vyučujícím.

Alespoň částečně zaplnit mezeru jak na českém, tak i na ukrajinském knižním trhu je jedním z cílů budoucího *Česko-ukrajinského právního slovníku*, který je prvním slovníkem svého druhu v historii české i ukrajinské lexikografie. Publikace je určena pro širokou vrstvu uživatelů – nejen pro překladatele, tlumočníky nebo studenty a vyučující, ale také pro právníky, policii, zástupce českých i ukrajinských státních orgánů a firem, soukromé podnikatele atd.

Na slovníku pracují autorky, Halyna Myronova a Oxana Gazdošová, již tři roky a v současné době je publikace připravována k tisku. Slovník by měl vyjít v druhé polovině letošního roku.

Slovník obsahuje přibližně 20 000 právních termínů, ustálených slovních spojení a aktuálních pojmů z nejrůznějších právních odvětví (především z občanského, trestního, procesního, rodinného či obchodního práva). Publikace rovněž zahrnuje i termíny z těch oborů,

kteře jsou bezprostředně spojeny s právníkou praxí (to se týká především politické, ekonomické a částečně i lékařské terminologie). Ve slovníku se vyskytují také často používané obecné výrazy, stálá slovní spojení a frazeologismy, jež jsou pro právníky nezbytné v široké sféře jejich působnosti. Částečně byly do slovníku zahrnuty i výrazy hovorové, užívané v oblasti práva. Uživatelům jsou navíc k dispozici – jako dodatky – rejstříky s technickými termíny vztahujícími se ke sféře používání zbraní, ke sféře dopravních prostředků, k bezpečnosti silničního provozu aj. (Česko-ukrajinský právníký slovník, předmluva).

Při sestavování slovníku autorky čerpaly z odborných českých a ukrajinských lexikografických prací. Prvořadými zdroji byly i aktuální zákoníky obou států a různorodé originální právní dokumenty (rodné, oddací listy apod., usnesení soudu, smlouvy, potvrzení aj.).

V průběhu zpracování slovníku jsme spolupracovali s českými právníky, na podzim 2006 probíhaly intenzivní konzultace s ukrajinskými odborníky. Zejména jsme navázali spolupráci s docentkou právníké fakulty Kyjevo-Mohyljanské akademie Natalijí Artykucou, která patří mezi přední specialisty v oboru ukrajinské a ruské právní terminologie.

Potíže, které se objevily při sestavování slovníku

Při sestavování slovníku jsme narazili na spoustu obtíží, nyní krátce zmíníme ty nejdůležitější.

Mezi nejzávažnější potíže patřila skutečnost, že jsme nenašli právníka, který by ovládal oba jazyky – český i ukrajinský, a není jisté, zda takový specialista vůbec existuje. Proto bylo nutné složité případy (kdy jsme nemohli najít odpovídající ekvivalent k českému termínu nebo výrazu či jsme si nebyli jisti, jestli je náš překlad přesný), kontrolovat prostřednictvím ruštiny. Což, nepochybně, není ideální metoda, protože při dvojitým překladu (z češtiny do ruštiny a poté z ruštiny do ukrajinštiny) může dojít k určitým významovým posunům, které samozřejmě nejsou žádoucí v takové práci (srov. Gazdošová, 2005, 39).

K nejčastějším problémům, se kterými se lexikograf setkává, náleží **synonymie**, jež v terminologii, na rozdíl od publicistického či uměleckého stylu, bývá považována většinou za negativní a nežádoucí jev (srov. Gazdošová, 2006). Jak se ale uvádí v monografii *Українське термінознавство*, některá synonyma se natolik stala součástí konkrétních terminologických systémů, že odstranění jednoho ze synonym by znamenalo ignorování zákonitostí, které jsou podstatné při formování odborných názvů (*Українське термінознавство*, 1994, 181).

Při zpracovávání zmiňovaného slovníku vznikaly nesnáze především v souvislosti s výběrem odpovídajícího ekvivalentu ze synonymické řady. Jak jsme již zmiňovali v jednom příspěvku, „obtíže spočívaly především v tom, že k českému termínu uvádí všeobecný překladový slovník často několik ukrajinských synonymních ekvivalentů, ale v právním jazyce se používají pouze některé z nich. V jiných případech mohou slova, která jsou ve běžném jazyce obecně považována za synonyma, označovat v oblasti práva zcela odlišné pojmy. Proto jsme byli nuceni analyzovat termíny nejen z jazykového, ale i z právního hlediska.“ (Gazdošová, 2006, 113).

Dříve než přejdeme ke konkrétním příkladům, tak bych chtěla upozornit, že materiál jsme analyzovali zejména jako lingvisté, a tudíž uvádíme také definice termínů, jež jsou právníkům zcela jasné, či dokonce zařazujeme i slova, která na první pohled vypadají jako právní termíny, avšak v právních textech se nevyskytují.

Jako příklad k problematice výběru ekvivalentů ze synonymické řady můžeme uvést překlad českého termínu „nevina“.

nevina

Potíže se objevily v důsledku toho, že v ukrajinském Trestním zákoníku a Trestním řádu

se vyskytují dva termíny – *невинуватість* a *невинність*. Analogicky pak můžeme nalézt i dvě adjektivní varianty – *(не)винний*, *(не)винуватий*.

Terminologické slovníky rovněž nedávají jednotnou odpověď ohledně používání daného termínu: Larysa Mysyk uvádí všechny možnosti a kromě toho dokonce i termín *винуватець* (Мисик, 1999, 14, 299); slovník V. H. Гончаренка obsahuje termíny *невинуватий*, *(не)винуватість*, *презумпція невинуватості* (Гончаренко, 2003, 222–223). My se shodujeme s názorem Jurije Zajceva, který doporučuje používat termíny *вина*, *винний*, *винність* (a obdobně pak *невина*, *невинний*, *невинність*), protože slova *винуватий*, *винуватість* se více používají v uměleckém, publicistickém či prostě sdělovacím stylu (Зайцев, 1994, 62–63).

Dále jsme byli nuceni zabývat se **hyperonymickými** a **hyponymickými vztahy** mezi právními termíny, analyzovali jsme ku příkladu následující řadu termínů:

rozhodnutí – rozsudek – usnesení – výrok

Termín *rozhodnutí* je nadřazený všem ostatním lexikálním jednotkám. Nyní rozebereme význam jednotlivých českých a posléze ukrajinských termínů.

Rozsudek se vyskytuje jak v občanském soudním, tak i v trestním řízení. Je nejdůležitější formou soudního rozhodnutí. V trestním řízení soud prostřednictvím rozsudku rozhoduje zejména ve věci samé (o vině a trestu), eventuálně rovněž o ochranném opatření a o náhradě škody. Rozsudek v trestním řízení bývá uváděn slovními slovy „Jménem republiky“ (srov. Madar, 2002, 1278 – 1279)

Usnesení je nejčastější formou soudního rozhodnutí, je opět součástí jak občanského soudního, tak i trestního řízení. Na rozdíl od rozsudku není nutné všechna usnesení doručovat. V trestním řízení ho vynáší nejen soud, ale i státní zástupce nebo policejní orgán (srov. Hendrych, 2003, 1072 – 1073).

Výrok je nejdůležitější část rozhodnutí, jež je jako jediná závazná. V trestním řízení obsahuje vyjádření o vině nebo nevině osoby, o trestu či upuštění od potrestání, dále se určuje ochranné opatření a náhrada škody (srov. Hendrych, 2003, 1170 – 1171).

V ukrajinském právu existují následující termíny: *судове рішення* je souhrnný pojem, jenž zahrnuje *вироки*, *рішення*, *ухвали* a *постанови*. V článku 32 Trestního řádu Ukrajiny jsou termíny definovány takto:

Вирок je „rozhodnutí soudu první instance o vině či nevině osoby.“ (Кримінально-процесуальний кодекс України, 2004, ст. 32)

Ухвала jsou „všechna rozhodnutí kromě výroku, která vynesl soud první apelační a kasační instance na soudním jednání v podobě soudního sboru.“ (Кримінально-процесуальний кодекс України, 2004, ст. 32)

Постанова je „rozhodnutí vyšetřovacích orgánů, vyšetřovatele a státního zástupce a také rozhodnutí, která vynesl samosoudce nebo apelační soud.“ (Кримінально-процесуальний кодекс України, 2004, ст. 32)

Na základě srovnání definic jednotlivých termínů a slovních spojení jsme došli k takovému závěru:

- a) č. *rozhodnutí* – ukr. *судове рішення*;
- b) č. *rozsudek* – ukr. *вирок*;
- c) č. *usnesení* – ukr. *постанова, ухвала*;
- d) č. *výrok* – ukr. *вирок*.

Problémy při překladu jsou v některých případech způsobeny **polysémií**. Jak v české, tak

i v ukrajinské právní terminologii se setkáváme s mnohovýznamovými termíny. Překladatel je při své práci nucen z několika významů vybrat v závislosti na kontextu nejpřesnější ekvivalent.

Uvedeme několik příkladů z analyzovaného materiálu:

● č. působnost

1. *компетенція, сфера діяльності*: č. *působnost soudu* – ukr. *компетенція суду*
2. *дія*: č. *časová, teritoriální působnost zákonů* – ukr. *дія законів у часі, просторі*

● č. zástupce

1. *заступник, замісник*: č. *zástupce ředitele* – ukr. *заступник, замісник директора*
2. *представник*: č. *konzulární zástupce* – ukr. *представник консульства*;
č. *zákoný zástupce* – ukr. *законний представник*

Ale spojení *právní zástupce* se překládá do ukrajinštiny úplně jiným termínem: *адвокат, захисник, юрисконсульт*, obdobná situace je i se *státním zástupcem* (ukr. *прокурор*).

Překladatelé a lexikografové musejí být obezřetní v souvislosti s **paronymií**:

ukr. *обшук* – č. *kontrola*, ukr. *розшук* – č. *pátrání*

ukr. *підозрілий* – č. *podezřelý (předmět)*, ukr. *підозрюваний* – č. *podezřelý (osoba, substantivované adjektivum)*

Určité nesnáze mohou vyvolat i **homonyma**, především mezijazyková, jako např. č. *žaloba* (ukr. *позов*) – ukr. *жалоба* (č. *smutek*).

Samostatnou kapitolou je problematika **překlada cizojazyčných slov a internacionalizmů**, mezi nimiž existuje velký počet tzv. „zrádných slov“ či „falešných přátel“.

Je nutné mít na paměti fakt, že cizojazyčné termíny se v obou jazycích mohou lišit rodem: např. české termíny *arbitráž, kontrola, neutralita* jsou ženského rodu, zatímco jejich ukrajinské protějšky *арбітраж, контроль, нейтралітет* mužského. A naopak *monopol, systém* jsou v češtině maskulina a v ukrajinštině *монополія* a *система* jsou ženského rodu.

Překladatelé také nesmějí zapomínat na to, že v některých případech českým cizojazyčným termínům odpovídají ukrajinské domácí termíny (např. č. *azyl* – ukr. *притулок*) nebo naopak ukrajinské termíny cizojazyčného původu mají české ekvivalenty domácí (např. ukr. *штраф* – č. *trest*).

Internationalizmy mohou působit potíže také v souvislosti s tím, že se přizpůsobují pravidlům každého jazyka nebo že v některých případech mohou být přejaty prostřednictvím odlišných jazyků. A v důsledku toho jsou často v češtině a ukrajinštině tvořeny rozdílnými sufixy (např. č. *notář* – ukr. *нотаріус*) nebo se liší pravopisně (srov. č. *duplikát* – ukr. *дублікат*).

Internationalizmy jsou širokým tématem, které nelze v takové krátkosti obsáhnout. Proto se jim někdy příště budeme věnovat podrobněji.

Tvrdým oříškem je také překlad termínů, které jsou vlastní pouze českému nebo ukrajinskému právnímu systému. Nejčastěji se jedná o nejrůznější názvy úřadů, orgánů, dokumentů. Jako příklad můžeme uvést český termín *cizinecká policie*. Častokrát se dokonce v oficiálních dokumentech můžeme setkat s doslovným překladem – *іноземна поліція*, který ale nepovažujeme za správný. Neboť ukrajinský výraz *іноземний* má význam *cizí, zahraniční*. Ale v případě *cizinecké policie* nejde o cizí policii či policii cizího státu, nýbrž o policii, která pracuje v oblasti imigrace. Proto jsme navrhli používání ekvivalentu *імміграційна служба, поліція* nebo

поліція по роботі з іноземними громадянами.

Otázka bezekvivalentních termínů rovněž není jednoduchá, a proto ji v budoucnu určitě probereme důkladněji.

V některých případech se v ukrajinských zákonících nebo oficiálních dokumentech používají **zkalkované či rusifikované termíny**. A proto bylo občas obtížné rozhodnout, zda raději neupřednostnit výraz používaný v teorii práva nebo v právní praxi. Např. české terminologické spojení *spáchat zločin* se v ukrajinských kodexech objevuje jako *вчинити злочин*, zatímco odborníci převážně operují s výrazem *скоїти злочин*, který používají i v odborných člancích, monografiích, učebnicích práva.

Na úplný závěr bych chtěla zmínit, že překlad právních textů je poměrně závažnou činností, kterou lze porovnat s prací chirurga – podobně jako chyba lékaře může způsobit smrt, tak i nesprávný překlad může mít katastrofální důsledky pro život obžalovaného. Proto přesnost každého výrazu v právním textu musí být maximální, a právě na to je zaměřen i *Česko-ukrajinský právní slovník*.

Použité prameny

КРИМСЬКИЙ, А. Ю.: Російсько-український словник правничої мови. Передмова до другого видання, Нью-Йорк 1984.

МИСИК, Л. В.: Українсько-англійський словник правничої термінології, Юрінком Інтер, Київ 1999.

Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. Істина, Київ 2004.

Новий російсько-український словник-довідник юридичної, банківської, фінансової, бухгалтерської та економічної сфери. Ред. С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт. Довіра, Київ 1998.

Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології. Труднощі терміновживання. Ред. Ю. Зайцев. Українська правнича фундація, Київ 1994.

СКАКУН О. Ф., БОНДАРЕНКО Д. О.: Терміни і поняття в законодавстві України. Науково-практичний словник-довідник, Еспада, Харків 2003.

Український орфографічний словник. Ред. А. О. Свашенко. Прапор, Харків 1997.

Чесько-український словник у двох томах. Наукова думка, Київ 1989.

Юридичні терміни. Тлумачний словник. Ред. В. Г. Гончаренко. Либідь, Київ 2003.

ЯРЕМЕНКО В., СЛІПУШКО О.: Новий тлумачний словник української мови у трьох томах, Аконт, Київ 2003.

ANDERŠ J., DANYLENKO L.: Praktický česko-ukrajinský slovník, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2000.

CSIRIKOVÁ M., KONÍČKOVÁ N.: Česko-ruský právní slovník, Linde, Praha 2002.

GAZDOŠOVÁ, O.: До проблеми створення Чесько-українського юридичного словника та перекладу юридичної термінології. Diplomová práca, Brno 2005.

GAZDOŠOVÁ, O.: Problematika synonymie při překlade právní terminologie z češtiny do ukrajinštiny, In: Zborník Rara Avis II. Zborník z 2. a 3. medzinárodnej konferencie študentov a doktorandov Trnava, apríl 2005, 2006. Trnava 2006, 112–116.

HENDRYCH, D. A KOL.: Právní slovník, C. H. Beck, Praha 2003.

KURIMSKÝ A., ŠÍŠKOVÁ R., SAVICKÝ N.: *Ukrajinsko-český sklovník*, Academia, Praha 1994.
MADAR Z. A KOL.: *Slovník českého práva*, Linde, Praha 2002.
MYRONOVA, H., GAZDOŠOVÁ, O.: *Česko-ukrajinský právní slovník*, Masarykova univerzita, Brno 2007 (? v tisku).
Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, Academia, Praha 2005.

www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/pocet_cizincu

www.sbc.cz

Юрист-плюс. Бизнес-комплет. Законодательство. 2003 (CD-ROM s ukrajinskými zákoníky)

Resumé

Im Beitrag wird Das Tschechisch-ukrainische juristische Wörterbuch vorgestellt und außerdem wird auf Probleme, die während seiner Ausarbeitung entstanden, kurz eingegangen. Zu den größten Schwierigkeiten gehörte die Auswahl eines entsprechenden Äquivalents aus der synonymischen Reihe. Es mussten auch hyperonymische und hyponymische Beziehungen zwischen juristischen Termini, Paronymie oder Homonymie analysiert werden. Ein Kapitel ist der Übersetzung von fremdsprachigen Wörtern und Internationalismen gewidmet.

Gazdošová, Oxana. K problematice sestavování Česko-ukrajinského právní slovníku. In *SLAVICA IUVENUM. VIII. mezinárodní vědecká konference*. Ostrava : Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Ostrava, 2007, s. 65-70, 6 s. ISBN 978-80-7368-407-5.